

De mythe van de ontmoeting

Openbare stadsparken dragen niet bij aan integratie

Foto Peter van Ijperen

Het pierebad in het Vondelpark: soms wordt het ideaal werkelijkheid.

hiervan veel voorkomende voorbeelden. De meeste autochtonen geven aan parken een andere betekenis: niet het samenzijn, maar één bepaalde, relatief kortstondige activiteit staat voor hen centraal. Deze wordt meestal individueel of in een kleine groep uitgevoerd. Hardlopen, de hond uitlaten of een korte wandeling zijn hiervan typische voorbeelden.

In mediterrane gebieden is het gebruikelijker dan in Nederland om de dag grotendeels buiten door te brengen, vaak in het bijzijn van familie en bekenden. Mogelijk hebben de Turkse en Marokkaanse migranten in Nederland deze levenswijze behouden of, in het geval van een tweede of derde generatie, van familie overgenomen. Je zou daarom van een transnationaal gebruik van de openbare ruimte kunnen spreken.

Behalve de culturele achtergrond, spelen ook sociaal-structurele factoren een rol bij dit karakteristieke gebruik van openbare stadsparken. Etnische minderheden hebben in het algemeen minder kunnen delen in de sociaal-culturele ontwikkelingen en de sociaal-economische vooruitgang die Nederland sinds de jaren zestig heeft doorgemaakt: de toename aan diversiteit van levensstijlen, de afname van de gemiddelde woningbezetting, de stijging van de welvaart, de vergroting van de (auto)mobiliteit en een toename van thuisgerichtheid. Hun relatief zwakke sociaal-economische positie dwingt allochtonen meer buitenshuis te leven en bovendien tot kosteloos vermaak in de directe woonomgeving.

Los van de aard van de verklaringen, cultureel dan wel sociaal-structureel, is het echter belangrijk dat men zich realiseert dat de betekenis die Turkse en Marokkaanse Nederlanders aan parken geven, blijkbaar weinig strookt met het ideaal van de openbare ruimte als plaats waar mensen met verschillende achtergronden elkaar kunnen en willen ontmoeten. De ontmoetingen die zij in openbare parken hebben, vinden vooral plaats tussen familie en bekenden uit de eigen etnische gemeenschap. Contacten met hun individueel recreërende autochtone medegebruikers komen niet werkelijk tot stand. Grote sociale diversiteit in de openbare

Aan beslissingen over de inrichting van de openbare ruimte liggen maatschappelijke idealen ten grondslag. Wetenschappers, politici en architecten dichtten bijvoorbeeld stadsparken een belangrijke rol toe bij het versterken van de sociale cohesie. Die zouden bij uitstek geschikt zijn voor ontmoetingen tussen mensen die elkaar niet persoonlijk kennen. Hierdoor kunnen sociale, politieke en culturele barrières worden geslecht die verschillende bevolkingsgroepen van elkaar scheiden. Maar is deze opvatting wel een reële weergave van de dagelijkse werkelijkheid?

PETER VAN IJPEREN EN MARLOES WEVERS

Het ideaal van de openbare ruimte als een universele, vrije ontmoetingsplaats heeft zijn wortels voor een belangrijk deel in de jaren zeventig van de twintigste eeuw: een periode waarin de participatie van burgers hoog op de politieke agenda stond. Hoewel de democratisering golf in de daaropvolgende decennia weer enigszins tot bedaren is gekomen, vinden de aloude idealen nog altijd nadrukkelijk hun weerslag in tal van actuele beleidsstukken en wetenschappelijke publicaties. In het kader van het minderhedenvraagstuk wordt vaak beweerd dat ontmoetingen in de openbare ruimte, bijvoorbeeld in een openbaar stadspark, de integratie van allochtonen kunnen bevorderen. Maar is dat wel zo?

Op basis van sociaal-wetenschappelijk onderzoek wordt het gebruik en de betekenis die Marokkanen en Turken aan openbare stadsparken hechten, in kaart gebracht. In hoeverre komen het gebruik en de betekenis van het park voor deze groepen overeen met de genoemde integratiegedachte? Daarnaast wordt het ideaal van de stedelijke ontmoeting tegen het licht gehouden en wordt gezocht naar de condities waaronder openbare ruimten een integrerende kwaliteit kunnen hebben. Aan de hand van eigen onderzoek naar de vernieuwingsplannen voor de Valkeniersweide in Rotterdam laten we vervolgens zien dat de theorie over culturele uitwisseling in de openbare ruimte en de alledaagse praktijk soms ver uit elkaar liggen. Tot slot staan we stil bij de maakbaarheid van de sociale omgeving: in hoeverre is het mogelijk om door middel van fysieke ingrepen het openbare karakter van een plaats te beïnvloeden?

Etniciteit en parkbezoek

De afgelopen jaren is een aantal studies verschenen over de manier waarop allochtonen gebruik maken van openbare parken. Het blijkt dat met name mensen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond in dit opzicht verschillen van de autochtonen in Nederland. Generaliserend kan worden gesteld dat Turkse en Marokkaanse Nederlanders gemiddeld langer en daarnaast in grotere groepen in parken verblijven. Als belangrijkste motivatie voor het parkbezoek geldt gezelligheid en het samenzijn met mensen uit de eigen gemeenschap. De barbecuende families in de zomermaanden en de groepjes moeders met kinderen bij de speelplaatsen vormen

ruimte biedt kortom geen garantie voor onderlinge interactie. Doordat gebruikersgroepen vaak sociaal homogeen zijn samengesteld, gebruikt men de ruimte niet met maar naast elkaar en vinden ontmoetingen niet als vanzelfsprekend plaats.

Integratie door te kijken

Dat ontmoetingen in de openbaarheid niet altijd volgens de wensvoorstellingen van sommige wetenschappers en bestuurders plaatsvinden, betekent op zich nog niet dat stadsparken geen bijdrage kunnen leveren aan de integratie van minderheden. Contact hoeft immers niet per definitie fysiek te zijn om toch kennis over andere mensen en sociale groepen te kunnen vergaren. Door naar anderen te kijken, kan men zich bewust worden van het feit dat men met veel verschillende mensen samenleeft en dat dat niet per se conflicten met zich meebrengt. Jos Gadet spreekt in dit verband over zogeheten passantenopenbaarheid.

Deze visie rekt het begrip ontmoeting op van een direct contact tot een meer abstracte ervaring: een sociaal-psychologisch proces dat volgt op de confrontatie met de 'ander'. Dat is op zichzelf een bewonderenswaardige poging om de complexe, grotendeels indirecte en daardoor ongreepbare interactie tussen vreemden in de stedelijke openbare ruimte te begrijpen en te karakteriseren. Wanneer we echter spreken over de integrerende kwaliteit van de openbare ruimte, schiet het idee van de passantenopenbaarheid toch duidelijk tekort. Het is in deze opvatting van de ontmoetingsfunctie noodzakelijk dat men elkaar 'ziet'. De Amerikaanse sociologe Lyn Lofland benadrukt dat het gros van de stedelingen de sociaal heterogene samenstelling van hun stad weliswaar als vanzelfsprekend beschouwt, maar dit betekent niet dat zij deze verscheidenheid ook actief waarderen. Lofland maakt in dat verband een onderscheid tussen negatieve en positieve tolerantie. Van negatieve tolerantie is sprake wanneer iemand geen bezwaren maakt tegen de aanwezigheid van een ander die belangrijk voor hem verschilt, omdat diegene niet werkelijk wordt waargenomen, zoals men bijvoorbeeld bedelaars over het hoofd ziet. In het geval van positieve tolerantie neemt men de ander wel bewust waar, is er vaak sprake van een (lichte) waardering voor de verschil-

Allochtone moeders ontmoeten elkaar bij de kinderspeelplaats.

len in gedrag, ideeën en voorkeuren en kan er contact ontstaan, maar dat is niet noodzakelijk het geval.

Hoe weten we nu of etnisch verschillende gebruikers van de openbare ruimte die niet direct met elkaar interacteren hun onderlinge verschillen opmerken en op waarde schatten, of elkaar gewoon negeren? Gezien de praktijk van etnisch gesegregerde en sociaal homogeen samengestelde enclaves in openbare parken lijkt het erop dat er eerder sprake is van negatieve dan van positieve tolerantie. Gesteld dat men elkaar wél waarneemt en er daadwerkelijk een gewinning optreedt aan de 'ander', in dit geval een etnisch vreemde, zoals Gadet zich dat bij passantenopenbaarheid voorstelt, hoe bevordert dat dan precies de integratie van minderheden? Dat men elkaar leert kennen als niet bedreigend, betekent nog niet dat men automatisch zijn normen, gewoonten en gedragingen aanpast. En dat is toch wat men veelal met integratie voor ogen heeft.

De algemene toegankelijkheid en gemengde bezoekerspopulatie van parken vormt daarom een te smalle basis om contact tussen etnische groepen en, in het verlengde daarvan, een gunstig effect op de integratie van etnische minderheden te mogen veronderstellen. Daartoe zou om te beginnen een meer concrete interactie tussen verschillende groepen moeten plaatsvinden.

De culturele uitwisseling

Maarten Hajer en Arnold Reijndorp menen dat daadwerkelijke fysieke ont-

moetingen slechts een gering gedeelte uitmaken van de interactie die plaatsvindt in openbare ruimtes. Het contact tussen vreemden in de openbare ruimte verloopt volgens hen voornamelijk via 'culturele uitwisselingen'. Uitwisseling ontstaat wanneer twee of meer groepen met verschillende sociale achtergrond of interesses tegelijkertijd aanspraak maken op dezelfde ruimte. Een voorbeeld is een grasveld, waar de één wil zonnen, de ander wil voetballen en een derde wil barbecue. Of de betrokken partijen nu willen of niet, er zal met elkaar onderhandeld moeten worden over het gebruik van de betreffende ruimte, welke gedragscodes er gelden en wie van wie welke aanpassing kan vragen.

De openbare ruimte is met andere woorden een plek waar een symbolisch strijd tussen verschillende groepen gebruikers over regels en betekenissen woedt. Deze 'strijd' is in veel gevallen onbedoeld en ongewenst. De culturele uitwisseling onderscheidt zich in dit opzicht dus nadrukkelijk van de spontane, bijna idyllische ontmoeting. Ondanks de omstandigheden waarin uitwisselingen tot stand komen, heeft de genoemde strijd om de openbare ruimte volgens Hajer en Reijndorp grotendeels een positief effect op de culturele integratie van de samenleving. Mensen worden op deze manier in ieder geval gedwongen kennis te nemen van andere ideeën, opvattingen en gebruiken. Door onderlinge conflicten op te lossen, leren mensen bovendien dat zij niet alleen naast maar ook same-

met heel verschillende mensen of groepen kunnen samenleven. Bovenstaande theorie gaat niet specifiek over de strijd tussen etnische groepen. Ervan uitgaande dat de theorie algemene geldigheid heeft, kunnen we echter veronderstellen dat openbare parken culturele uitwisselingen en daarmee de integratie van migranten bevorderen, mits hier een symbolische betekenisstrijd tussen allochtonen en autochtonen plaatsvindt. In het hierna volgende willen we aan de hand van een praktijkvoorbeeld aantonen dat betekenisstrijd om een openbare groenvoorziening weliswaar als voorwaarde voor uitwisseling kan worden gezien, maar dat hiermee nog niet automatisch integratie ontstaat.

Strijd in de Valkeniersweide

Vlak bij het Zuidplein in Rotterdam ligt de Valkeniersweide. Dit langgerekte park is de meest oostelijke uitloper van het Zuiderpark. Grote glasvlakten, slingerende paden en singelachtige waterpartijen bepalen in belangrijke mate de uitstraling van dit in Engelse landschapsstijl aangelegde park. Het park vormt een integraal onderdeel van tuindorp Vreewijk, een buurt die tussen 1916 en 1942 is ontworpen en gerealiseerd naar de ideeën van Ebenezer Howard. De wijk heeft uitgesproken dorpse kenmerken. De bewoners vormen sinds jaar en dag een hechte gemeenschap en velen hebben familie en vrienden in de wijk wonen. Buurtgebondenheid en een voor grote steden atypische sociale controle karakteriseren het dagelijks leven in deze wijk.

De sterke binding die veel bewoners met het tuindorp hebben, geldt ook voor de Valkeniersweide. Naast het dagelijkse intensieve gebruik door wandelaars, fietsers, vissers en sportende jongeren, worden hier regelmatig grote evenementen georganiseerd, zoals het Vreewijk Festival voor de kinderen uit de buurt. Vroeger vond ook de jaarlijkse Sinterklaasviering in het park plaats. Het park heeft met andere woorden een symbolische betekenis voor de bewoners van het eerste uur als plek waar hun gemeenschapszin tot uitdrukking wordt gebracht.

De laatste jaren is er echter veel veranderd. Vreewijk is als woonlocatie gewild

en de instroom van mensen van buiten, waaronder veel allochtone families, heeft weerstand opgeroepen. Ook de vestiging van een asielzoekerscentrum is weinig enthousiast ontvangen.

Hoewel het percentage allochtone bewoners in Vreewijk (30 procent) gering is in vergelijking met de totale deelgemeente Feijenoord waar de buurt deel van uitmaakt (60 procent), ervaart men de nieuwe bevolkingsgroepen als een bedreiging voor de rust en vrede die het tuindorp van oudsher kenmerken.

De veranderingen in de wijk, die door de oorspronkelijk bewoners met argusogen worden gevolgd, worden het best zichtbaar in de Valkeniersweide. De nieuwe bevolkingsgroepen hechten namelijk ook grote waarde aan het park, maar gebruiken de ruimte op een andere wijze dan de autochtonen in Vreewijk. Overeenkomstig met de bevindingen uit ander onderzoek, zijn allochtone bezoekers hier vooral gericht op contact met mensen uit de eigen gemeenschap. Moeders met kinderen ontmoeten elkaar bijvoorbeeld bij de speelplaats en brengen daar gezamenlijk hun middagen door. Als het mooi weer is treft men er verschillende families die picknicken of barbecuen.

De verschillen in gebruik en strijdige aanspraken op de openbare ruimte wekken over en weer veel irritatie. De autochtone buurtbewoners storen zich aan de rommel die de Turkse en Marokkaanse picknickers achterlaten en anderzijds storen de barbecueende families en allochtone moeders van jonge kinderen zich aan grote loslopende hon-

den, die bovendien hun behoefte in het gras doen.

In de Valkeniersweide is sprake van confrontaties tussen verschillende etnische groepen als gevolg van een strijd om de betekenis van deze openbare ruimte. Tot een dialoog, of zoals Hajer en Reijndorp zouden zeggen: een uitwisseling, lijkt het echter niet te komen. Integratie door middel van een gedeeld gebruik van het openbare groen lijkt bovendien niet aan de orde. Veel eerder wordt de indruk gewekt dat de neiging van migranten om hun eigen gewoonten en gebruiken te behouden in het park manifest wordt en dat dat nu juist de aanleiding tot het ongenoegen van velen is.

Tuin van de Vier Windstreken

De conflicten en de symbolische strijd om de betekenis van het park hebben geresulteerd in het voornemen om het park te herontwerpen om het zo beter aan de gedifferentieerde gebruikseisen tegemoet te laten komen. Daarnaast heeft de ideële organisatie Vreewijk Vluchtheuvel de mogelijkheid aangegrepen om aan de herinrichting een groter multicultureel programma te verbinden.

Vreewijk Vluchtheuvel is een onderdeel van het initiatief Rotterdam Vluchtheuvel en zet zich onder meer in om migranten door middel van culturele, kunstzinnige en educatieve projecten te ondersteunen bij het 'aarden' in hun nieuwe leefomgeving. Centraal staat de realisering van een 'transculturele' Tuin van de Vier Windstreken in de

Het Vreewijk festival: in de Valkeniersweide wordt de gemeenschapszin tot uitdrukking gebracht.

Valkeniersweide, die kan dienen als 'een ontmoetingsplaats tussen de vele culturen in dit deel van de stad'.

In het kader van de manifestatie 'A Breeze of AIR 2001' is de Duits-Algerijnse landschapsarchitect Kamel Louafi uitgenodigd om een voorstel tot herontwerp te doen. Louafi heeft zich gerealiseerd dat er verschillende groepen van de ruimte gebruik maken, niet alleen op verschillende manieren maar ook tegelijkertijd. Hij stelt zich daarom ten doel het park zo te herontwerpen dat er aan de uiteenlopende internationaal gekleurde behoeften tegemoet kan worden gekomen zonder dat de verschillende activiteiten met elkaar in botsing komen. Tegelijkertijd wil de architect een plek creëren waar men elkaar kan ontmoeten.

In samenspraak met Vreewijk Vluchtheuvel, dat na consultatie van de buurtbewoners en parkgebruikers een uitgebreid programma van eisen heeft opgesteld, heeft Louafi een voorstel ontwikkeld waarin de Valkeniersweide sterk geprogrammeerd wordt: aangewezen barbecueplaatsen, een skatebaan, een jeu-de-boulesplein en een honden-uitlaatplaats en daarnaast tal van themazones, waarvoor Louafi het concept van het 'eiland' heeft gehanteerd: het schelpeneiland, het zeneiland, het zoneiland, het chill-outeiland en het bareiland. De twee hoogpunten van het herontwerp zijn een mediterrane fontein, traditioneel een ontmoetingsplaats voor Marokkaanse vrouwen, en de eigenlijke Tuin van de Vier Windstreken. Deze is gepland op een te realiseren bloembolvormig eiland in de verbrede singelgracht en moet ruimte bieden aan drie aparte tuinen: 'Euroland', 'Indochina' en 'Afrika'. Daarnaast wordt een kas geplaatst waar uitheemse plantensoorten kunnen worden gekweekt. Het is de bedoeling dat de verschillende gebruikers de tuinen zelf onderhouden en dat men al doende met elkaar in contact komt.

De deelgemeente Feijenoord en verschillende organisaties en mensen in Vreewijk zijn enthousiast over het voorstel en hoewel nog geen concrete besluiten zijn genomen, maakt Feijenoord zich sterk voor de realisering.

Verschuilen sociaal-wetenschappelijke studies laten zien dat de integratie van Turkse en Marokkaanse Nederlanders niet of nauwelijks via ontmoetingen in

openbare parken plaatsvindt. Dit hangt in de eerste plaats samen met het gegeven dat de genoemde bevolkingsgroepen parken over het algemeen anders gebruiken dan autochtonen. Ten tweede is het publiek van stadsparken weliswaar als geheel vaak sociaal heterogeen samengesteld, maar daarbinnen zijn afzonderlijke groepen herkenbaar die sociaal homogeen zijn en waartussen onderling weinig contact bestaat. Ook de vermeende integrerende kwaliteiten van de openbare ruimte zijn beperkt. Hoewel het idee van de 'culturele uitwisseling' op het eerste gezicht realistischer en concreter lijkt dan dat van de 'ontmoeting', kent ook eerstgenoemde zijn beperkingen. Dit blijkt uit het praktijkvoorbeeld van de Valkeniersweide. Confrontaties tussen verschillende groepen over het gebruik en de betekenis van bepaalde plekken leiden in dit park niet vanzelf tot 'culturele uitwisselingen', laat staan tot integratie. Het gevaar van fysisch determinisme dreigt. In de plannen voor de Valkeniersweide klinkt een zeker geloof in de maakbaarheid van de samenleving door: goed ruimtelijk ontwerp zal als vanzelf leiden tot het gewenste sociaal gedrag. In het geval van de Valkeniersweide hoopt men het contact tussen etnische groepen te stimuleren en de integratie van migranten te bevorderen door de openbare ruimte zó in te richten dat die voor iedereen herkenbaar is en het gevoel geeft er 'thuis' te zijn of er thuis te horen. Het is maar de vraag of het zo werkt dat een dergelijk herontwerp mensen met verschillende sociaal-culturele achtergronden dichter bij elkaar brengt.

Ondertussen is in dit proces wel een dialoog tussen de verschillende etnische groepen op gang gekomen, waarbij wensen en onderlinge irritaties zijn uitgesproken. Dat lijkt ons een realistische route tot integratie en wederzijds begrip is, dan te hopen op de mythische kwaliteit van het openbare stadspark.

Peter van IJperen is stadssocioloog en werkzaam bij SISWO/Instituut voor Maatschappijwetenschappen en The Amsterdam study centre for the Metropolitan Environment (AME). Marloes Wevers is stadssocioloog en als AIO werkzaam bij het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies (IMES). Beide auteurs zijn redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

- Bosch, N. (1997). Privatisering openbaar groen. Domeinvorming en zelfstandigheid in een tolerante jungle. Universiteit van Amsterdam, doctoraalscriptie.
- Gadet, J. (1999). Publieke ruimte, parochiale plekken en passantenopenbaarheid. Jonge alleenwonende Amsterdammers over stedelijkheid. Amsterdam: Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Hajer, M. & F. Halsema (1997). Land in Zicht! Een cultuurpolitieke visie op de ruimtelijke inrichting. Amsterdam: Bert Bakker.
- Hajer, M. & A. Reijndorp (2001). Op zoek naar nieuw publiek domein. Rotterdam: N Uitgevers.
- Jókóvi, E.M. (2000). Recreatie van Turken, Marokkanen en Surinamers in Rotterdam en Amsterdam. Een verkenning van het vrijetijdsgedrag en van de effecten van de etnische cultuur op de vrijetijdsbesteding. Wageningen: Alterra Research Instituut voor de Groene ruimte.
- Liempt, I. v. & R. Verhoeff (2001). Ruimte voor ontmoetingen. In: Rooilijn, 8, pp. 389-393.
- Lofland, L. (1993). Urbanity, tolerance and public space. In: Deben, L. et al (red). Understanding Amsterdam, pp. 93-109.
- Lofland, L. (2002). The Commodification of Public Space. College Park, Maryland: University of Maryland School of Architecture, Urban Studies and Planning Program Le Frak Lecture Monograph Series.
- Nio, I. & M. J. Wevers (2001). De Stadstuin verkend. Een onderzoek naar het gebruik en de betekenis van de Lijnbaanhoven, de Valkeniersweide en het Spinozapark. Amsterdam: Ivan Nio Stedelijk Onderzoek Stichting AIR (2002). De openbare stadstuin. De omsluiting en ontsluiting van de openbare stadstuin. Rotterdam: Nai Uitgevers